

Ormen länge i Sverige

Färöisk kvaddans som förebild vid rekonstruktion och återupplivande av balladframföranden i Sverige från sekelskiftet och framåt

Märta Ramsten

Ill. nr 1

“Den första svenska kedjedansringen i nyare tid. Skansens vårfest 1904.” Foto ur *Fataburen* 1939.

Bilden ovan är tagen vid en vårfest på Skansen i Stockholm 1904. Den föreställer *folkvisedans*, en nymodighet, en innovation vid den här tiden.

Hur hade man kommit på idén till det här?

Bakgrunden berättas i *Meddelanden från Nordiska museet 1903* under rubriken *Skansens fester* (cit. efter L. Stridsberg):

Under första dagarna af juni hade Skansen glädjen att som gäster mottaga en del medlemmar af det norska bondeungdomslaget i Kristiania. De flesta inkvarterades å Skansen, där äfven de gemensamma måltiderna intogos. ‘Danserflokken’ bestående af 11 herrar och 12 damer, bland dem 2 män och 2 kvinnor från Sättersdalen (sic!), stod under ledning af fru Hulda Garborg, som i Norge inlagt mycket stor förtjänst genom att taga initiativet till den gamla nordiska sångdansens återupplifvande hos ungdomen, ej minst ute i bygderna.

Det berättas att Skansens skapare, Arthur Hazelius, strax före sin bortgång år 1901, hade förhandlat med en norsk ministerfru om färödans på Skansen (Stridsberg, 1939). Han kände alltså till Hulda Garborgs arbete på att rekonstruera färödansen i Norge. Det blev hans efterträdare, sonen

Gunnar Hazelius, som kom att ta emot de norska besökarna och som sedan såg till att det blev en fortsättning det följande året.

Norsk folkemuseum stod för bondeungdomslagets besök på Skansen, även ekonomiskt. Fyra föreställningar gavs på Skansens sommartheater. Besöket 1903 slog så väl ut att Hulda Garborg anmodades att återkomma följande år, 1904, och öva in folkvisedans med svenska sångare och dansare. Så skedde och resultatet ser vi alltså här på bilden. Det var medlemmar ur Musikföreningen, Gyllenhammartrion och Svenska folkdansens vänner som uppträdde – kvinnor och män hemmahörande i övre medelklassen. I Fataburens redogörelse för Skansens fester 1904-05 kan vi läsa:

Å Skansens sommartheater uppfördes båda åren några af de gamla folkvisedansar, som fordomtima tråddes, men som under de senare århundradena till stor del hemfallit åt glömskan (Fataburen, 1906).

Det var alltså fråga om rekonstruktion och återupplivande av en sångdanstradition som man förutsatte hade funnits i landet en gång i tiden.

Det stod tio nummer på programmet som sjöngs "dels till färödans, dels till norsk sångdans". Den färöiska repertoaren bestod

III. nr 2

Ormen långe ur Sångdansar utgifna af Nordiska museet (1905). Melodin är upptecknad av Laura Stridsberg efter Hulda Garborgs sång. Till skillnad från Garborgs egen utgåva (se ill. nr 4) är den upptecknad i jämn taktart.

I andra upplagan av Sångdansar har till Ormen långe fogats en dansbeskrivning liknande den som återges i Hellgrens Sångelekar från Nääs (se ill. nr 3).

2. Ormen långe.

»Ormen långe» är en färöisk dansvisa, som skildrar hela Svolderalaget. Den dansas till en gammal form af sångdansen, kallad »hringbrots», nu äfven glömd på Färöarna. Melodien är upptecknad efter fru Garborgs sång. — De här upptagna stroforna äro öfversatta af Ruben O:son Berg.

I. Vil-jen I lyss-na till kvädet mitt och vil-jen I
tro där-up - på? Om konung O - löf Tryg-va-
son skall nu min vi - sa gå - - ä. Dansen glim-
mar i sa - len. Så dansom vi i ring! Glä - da
ri - da Norges män till Hil - durs ting.

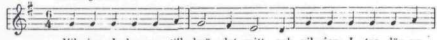
2. Det byggdes och smiddes på kungens bud
en drake vid havets strand,
Ormen långe, det största skepp,
som restes i Norges land.
3. Förgyllande skeno dess stäfar två,
och sidorna blänkte blå.
Förgyllande glimmade skölden i topp —
sagorna säga så.
4. Konungen sitter i högsätet sitt
och talar till sina män:
»Nu skola vi segla på saltan sjö,
som jag drömde för längesen.»
5. Karska och glada svarte hans män:
»Herre, vi skola dig följa.
Med dig vi ej rädas för hårdaste strid
eller för brantaste bölja.»
6. Högvoxen sven från berget sprang,
bar en låge jättelik.
»Jarien af Ringerike
han sände mig nu till dig.»
7. Och konungen sade till svennen så
med gamman i sin hug:
»I sanning skall du säga mig,
du gosse, hur kallas du?»
8. »Ejnar skall du kalla mig,
väl vet jag spänna bågen.
Tambar nämner jag bågen min,
dess pil far snabb som lågen.»
9. Så gingo de ned till havets strand,
våpnade män och gåfva.
När skeppet de skjuta ur skjutet ut,
träden och markerna häfva.
10. Silkesegel de hissa för vind
att ut i hafvet gånga.
Så är det sagt, att kungen själf
styrde Ormen långe.

97. Ormen långe.

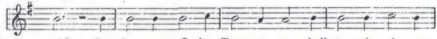
(Sångtext efter *Hulda G:sön Bergs* översättning ur »Norske folkeviser I»,
»Norske folkeskrifter 8» för Sångdanserna vid Skansens värfest 1904.)

Parvis i stor ring. Iivar och en tager sin granne till vänster under armen och fattar om hans tumme, hvarefter armarna böjas litet framåt-upåt; alla vända sig halft åt vänster, för rörelse medsols. En är försångaren.

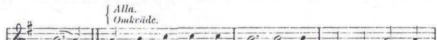
Försångaren.

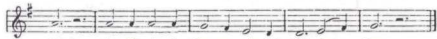
Vil-jen I lyss-na till kvä-det mitt, och vil-jen I tro där-up-

på? Om ko-nung O-lav Trygg-va-son skall nu min vi-sa

gå. Dan-sen glim-mar i sa-len, så dan-som vi i

ring! Gla-da ri-da Nor-ges män till lil-durs-ting.

Ringan rör sig med färösteget medsols. Då försångaren så tycker, går han något inåt ringen. De efterföljande göra som han, när de komma till samma plats. Därigenom uppstår en s. k. ormrörelse (vägrörelse) i hela ringen.

Utan att släppa sidokamraternas händer vrider sig försångaren medsols under sin upplyfde högra arm och fortsätter sedan utanför ringen, dragande de andra efter sig. På så vis blir ringen avrörelse, d. v. s. de dansande komma alla åt vända ryggen inåt ringen. När försångaren finner lämpligt, vrider han sig medsols tillbaka, så att ringen ånyo blir rättvänd. Under hela tiden dansas färösteget.

För de följande verserna gälla samma regler.

III. nr 3

Ormen långe ur *Otto Hellgren, Sångelekar från Nääs, 1905. Den noggranna dansbeskrivningen är återgiven efter Hulda Garborgs instruktioner.*

av Sigurdskvädet och Ormen långe, över-satta till svenska av Ruben G:sön Berg. Melodierna tecknades ned efter Hulda Garborgs sång. I övrigt på repertoaren stod ett norskt stev och svenska ballader ur de två stora samlingarna från 1800-talets första hälft: Geijer-Afzelius, Svenska folkvisor och A. I. Arwidsson Svenska fornsånger. Publiken kunde följa innehållet i ett särskilt tryckt texthäfte.

Året därpå trycktes också melodierna i ett häfte med titeln *Sångdansar* utgifna af

Nordiska Museet. (III. nr 2) Den som redigerade utgåvan och stod för melodiuppteckningarna var Laura Stridsberg, nyanställd amanuens vid Nordiska museet. Hon var också en av tillskyndarna till att det s k Folkvisedans Laget bildades. Detta lag existerar faktiskt än i dag i Stockholm. Laget framträdde bl a vid Nordiska spelen i Stockholm 1909 och 1913 vid festföreställningarna på Operan. Det betydde att det på den svenska operascenen dansades färödans efter norskt mönster! Laget hade nämligen dittills inte haft någon direktkontakt med färödans. Först 1916 kunde tio medlemmar ur laget åka till Köpenhamn och delta i färingarnas stordans på fastlagslördagen.

1918 gav Folkvisedans Laget ut en egen sångbok, *En samling kväden och folkvisor* – också den redigerad av Laura Stridsberg. Den upptog ett 60-tal visor – några färöiska (bl a Ormen långe) och norska, men övervägande delen var svenska ballader.

Hulda Garborg

Vem var då Hulda Garborg som införde folkvisedansen i Sverige? Vad hade hon för kunskaper och vad var hennes motiv?

Hon har själv redogjort för detta i boken *Songdanser i Nordland* (Garborg, 1913). Hon var förtrogen med 1800-talets folkvisseinsamling i Norge, men upplevde att samlingarna inte nådde ut till folket – ingen sjöng visorna. På 1890-talet växte idén fram att rekonstruera den gamla sångdansen, så som hon visste att den levde kvar på Färöarna. Men hon hade inga direkta förebilder och till Färöarna "var Veggen lang". Efter bekantskap med Hjalmar

Thurens skrift *Dans og Kvaddedigtning paa Faerøerne* (1901) bestämde hon sig i alla fall för att fara dit och studera kvaddansen på plats. Detta skedde 1902.

Vid hemkomsten omsatte hon kunskaperna i praktiken och undervisade framför allt ungdomar i folkvisedans. I det praktiska arbetet insåg hon snart att den nya tiden krävde nya, lättare former av dansen och hon anpassade därför dansen till norska visor och komponerade delvis nya folkvisedanser.

Sångdansen på Nääs

Men det var inte bara i Stockholm som Hulda Garborg introducerade folkvisedansen. Sommaren 1905 engagerades hon till lek- och danskurserna på Nääs i Västergötland.

I anslutning till slöjdseminariet på Nääs hade rektorn där, Otto Salomon, redan på 1890-talet anordnat lek- och danskurser för lärare. Under åren 1895-1966 utbildades vid dessa kurser över 3000 lärare, som i sin tur lärde ut Nääs-sånglekarna till flera generationer svenska skolbarn.

Otto Salomon hade via några av folkvisedansarna i Stockholm fått höra om det lyckade framträdandet på Skansen. I en redogörelse från 1904 skriver han: "Dessa folkvisedansar torde vara av icke obetydligt kulturhistoriskt intresse, och måhända kunna de genom skolan ånyo komma till heders i vårt land" (cit. efter Hulda Garborg).

Han bjöd alltså in Hulda Garborg som introducerade folkvisedansen där. I samlingen *Sånglekar från Nääs*, som utgavs 1905 av Otto Hellgren, lärare på Nääs, finns ett antal folkvisedanser, bl a Ormen långe,

21. Ormen lange.

(Fyrste luten).

Fraa færoyks ved *Per Sivle*.

1. Vilja de høy - ra kvæ - e mitt, aa vilja de
or - di tru? Um han O - lav Trygg - va -
son skal son - gen her seg snu. Dan - sen gly -
me i halli. So dansa me daa i ring! Gla - de
ri - da No - rigs menn til Hil - da - ting.

III. nr 4

Ormen lange ur Hulda Garborg, *Songdansen i Nordland* (2:a utg., 1913).

samt utförliga dansbeskrivningar såsom Hulda Garborg inövat dem på Nääs. (III. nr 3)

På 20-talet engagerades gymnastikdirektören Inez Mallander till Nääs för att öva in och leda folkvisedans. Hon skriver själv om sitt arbete:

De gamla kantiga folkvisedansstegen utbyttes mot de mjukare och smidigare norska. På Nääs 1929-30 instruerade jag nu många av Clara Sembs vackra sångdanser samt försökte själv skapa nya dansutföranden till gamla och nya svenska visor. (Mallander, 1933)

I en minnesskrift till Nääs skriver hon senare:

Efter norskt mönster började jag taga upp även nya visor i folkton, som både till innehåll, ton och dans-

utförande bättre än de gamla visorna kunde uppfattas av moderna människor. Vi kunde nu dansa både de gamla kvädena och visorna på gammalt vis, och nya danstolkningar till Per Svinaherde, Liten Karin m. fl. samt därtill helt nya visor såsom "Det var en unger bondedräng" (Vald. Dahlgren-Gustaf Fröding) och "Och ungmön hon gick sig i fagraste lund" (Aug. Söderman-Tor Hedberg) m. fl., vilka via Nääs gick ut över Sveriges land, tacksamt anammade av ungdomsledare och många unga människor som längtade efter bättre och värdigare dansformer än de från utlandet importerade." (Mallander, 1942)

Folkvisedansen under senare decennier

Vad fick då de här olika "återupplivningsförsöken" för effekt? Nådde folkvisedansen ut till den svenska ungdomen, vilket ju var avsikten? Knappast. Sångelekskurserna på Nääs hade visserligen stor genomslagskraft och de sånglekar som där övades in spreds via kursdeltagarna till flera generationer barn och ungdomar. I många fall är de vanliga sång- och danslekar som vi numera leker runt julgranen och midsommarstången ett slags standardversioner som kommit just från Nääs. Folkvisedansen, däremot, slog aldrig igenom.

Folkvisedans Laget finns fortfarande i Stockholm, men någon större spridning av folkvisedansen via laget har inte skett. Odlandet av folkvisedansen där kan snarast ses som ett värnande av de traditioner som Hulda Garborg införde vid seklets början och som sedan fördes vidare främst av Laura Stridsberg.

Dessa försök till "den gamla nordiska sångdansens återupplifvande" under seklets första decennier var ju ett utslag av tidens nationalistiska idéer och svärmeri för det fornnordiska. Detta gäller framför allt Hulda Garborgs "missionering" (jfr

Torp, 1990: 62) och verksamheten på Skansen. När det gäller Nääs finns naturligtvis dessa idéer också i bakgrunden, men där är det framför allt folkbildningsidéerna som genomsyrar uppläggnings- och undervisningen.

Helt andra motiv var det fråga om när färödansen senare fick stå modell för sång- och dansframförande av svenska ballader. När Sveriges Radio 1962 publicerade den stora grammofonutgåvan *Den medeltida balladen*, upptog tre av skivorna traditionsinspelningar. Den fjärde skivan, inspelad hos Folkliga musikskolan i Ingesund, innehöll ett försök att rekonstruera balladans. I den tillhörande skriften med samma namn har musikkforskaren Nils L. Wallin, vid den tiden rektor vid Ingesundskolan, en artikel med titeln *Att rekonstruera ballader*. Han skriver där:

Som redan framgått av ovanstående har den balladtradition, som ännu lever på Färöarna, spelat en stor roll för våra rekonstruktionsförsök. Färödansen har varit en modell utifrån vilken överväganden av det slag, som här redovisats, gjorts. Detta kan försvaras med att den enda levande balladtraditionen i medeltida form, vilken ännu existerar, är Färöarnas kvaddans. (Wallin, 1962: 118)

Dessa rekonstruktioner ligger dock mycket långt från den levande färöiska kvaddansen. I grammofoninspelningen får man lyssna till en försångare med konstmusikaliskt skolad röst och tydlig diktning samt en unison, väljungande kör som samstämmigt faller in i omkvädena. Det trampas försiktigt och disciplinerat i bakgrunden. Konstmusikalisk frasering och exakt rytm lyser igenom trots sångarnas försök att komma ifrån det.

Under 1970- och 80-talen har färödansen presenterats i Sverige med mönster direkt från Färöarna. Birgitta Hylin, vissångerska och ivrig Färöresenär, har under flera år dokumenterat folklig sång på Färöarna och initierat kvaddans-aftnar bl a på Medeltids-museet i Stockholm. En färöisk dansgrupp har också i Rikskonserters regi turnerat och framfört kvaddans i svenska skolor.

Den unga generation folkmusiker och -sångare som under 70-talets folkmusikvåg tagit upp ballader på sin repertoar har också i en del fall framfört dem efter mönster från färöisk kvaddans. Här är det dock inte fråga om rekonstruktion. I stället har man tagit fasta på dansens sociala funktion – gemenskapen i sången och dansen, att alla kan vara med i dansen, något som rimmade väl med Folkmusikvågens och den alternativa musikärelsens ideologi.

Litteratur:

- Garborg, Hulda. 1913. *Songdansen i Nordlandi*. 2:a utg. Hellgren, Otto. 1905. *Sångelekar från Nääs*.
- Mallander, Inez. 1933. Något om folkvisedansens utveckling i det 20:e århundradet. *Hembygden*.
- Mallander, Inez. 1942. Folkvisan och folkvisedansen på Nääs. (Nääs 1872-1942). *Minnesskrift*.
- Ramsten, Märta. 1992. Med rötter i medeltiden – mönster och ideal hos 1960- och 1970-talets balladesångare. (Sumlen 1986; även i Ramsten, Återklang. Svensk folkmusik i förändring 1950-80. Redogörelse för Nordiska Museets utveckling och förvaltning åren 1904 och 1905. *Fataburen*. 1906. Sångdansar utgifna af Nordiska museet. 1905.
- Stridsberg, Laura (utg.). 1938. *Kväden och folkvisor*. Folkvisedans Laget i Stockholm (2:a uppl.)
- Stridsberg, Laura. 1939. Nordiska museet och Folkvisedans Laget i Stockholm. Glimtar från tre decennier. *Fataburen*.
- Torp, Lisbet. 1990. *Chain and round dance patterns*. København.
- Wallin, Nils L. 1962. Att rekonstruera ballader. (Arnberg, red.). *Den medeltida balladen*

Märta Ramsten
Svenskt Visarkiv
Hagagatan 23B
S-113 47 Stockholm
Sverige